

AZ AMERIKAI KERESZTÉNY- SZOCIÁLIS ESZME GYÖKEREI

P Á R Á D Á M

Az Egyesült Államok úgy él az átlagos európai emberek fejében, mint egy olyan kapitalista ország, amely története során nem ismerte a társadalmi és gazdasági élet szabályozását. Valójában persze az a szabályozatlan kapitalizmus, amelyet az amerikai üzleti életnek tulajdonítunk, régóta nem létezik. A filmekből, sorozatokból és regényekből ismert Jockey Ewing-szerű ragadozók, a „Wall Street farkasai” vagy a 19. század végi ún. rablóbárók kora már régen lejárt. Többek között azért is, mert a 19. század végén számos reformmozgalom jelent meg a közélet porondján a kapitalizmus megtisztításának, az üzleti élet szabályozásának szándékával.¹ Ezek sorába tartozik a keresztényszociális eszme is, amelynek ugyan nem volt akkora sikere politikai értelemben, mint Európában (nagy kereszténydemokrata pártok sem alakultak meg), de kulturális hatása kimutatható. (2011-ben Szolidaritás Párt néven magát kereszténydemokratának valló párt alakult az Egyesült Államokban, de tevékenységének eddig nem sok jele van.) Hol a populizmussal, hol a reformer konzervativizmussal összefonódva, de a keresztényszociális irányzat része az amerikai eszmetörténetnek, akkor is, ha másodvonalba szorul a nagy német, francia, olasz vagy belga kereszténydemokráciához, vagy éppen a Giesswein Sándor, Prohászka Ottokár, Közi Horváth József nevével fémjelzett magyarországi keresztényszocializmus-hoz, esetleg Kovrig Béla és Barankovics István kereszténydemokráciájához képest.²

KERESZTÉNYSÉG ÉS KAPITALIZMUS

1892-ben Matlekovits Sándor szabadelvű párti politikus, országgyűlési képviselő különös ajándékot kapott. Cserneyi Gyula író, újságíró elküldte a képviselőnek legújabb fordítását, egy amerikai szerző, Edward Bellamy *Visszapillantás, 2000–1887* című könyvét. Bár Cserneyi ajánlásában óvatosan pedzegette, hogy

- 1 Ezen irányzatok közül első hely illeti meg a populizmust, amely a szociáldemokráciát pótolta amerikai földön, de emellett személyi és eszmei átfedésben állt az amerikai keresztényszocializmussal is: Theodore SALOUTOS: *Farmer movements in the South 1865–1933*. University of California Press, 1960. Lawrence GOODWYN: *Democratic promise. The Populist Movement in America*. Oxford U. P., New York, 1976. XI–XIV. GYURÁCS Ferenc: *Igazi populisták. A XIX. század végi amerikai farmermozgalom = Uő.: Populizmus. Tanulmányok 1991–2017*. Magyar Nyugat, Bp. 2017. PÁR Á D Á M: *A populisták (h)ősei*. Magyar Nyugat, Bp. 2020.
- 2 ENYEDI Zsolt: *Politika a kereszt jegyében*. Osiris, Bp. 1998. PETRÁS Éva: *A kereszténydemokrácia eszmetörténete Magyarországon a kezdetektől 1949-ig = Pascal FONTAINE: Út Európa szívébe*. ford. NYULI Kinga – MIKLÓS Katalin, Barankovics István Alapítvány, Bp. 2015. 695–713. KORVIG Béla: *Katolikus demokratikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon* [posztumusz kiadás] Barankovics István Alapítvány-Gondolat, Bp. 2019.

a könyv mondanivalója nem mindenben találkozhat a társadalmi nézetekkel Magyarországon, de található benne olyan anyag, „melynek boncolgatása a hazai viszonyaink kedvező fejlődésére hasznosítható volna”, s különben is, „tagadnunk kellene az irodalom befolyását, ha a legrosszabb könyvből is valami újat tanulni nem lehetne”.³ Így utalt a munkáskérdés megoldására, amit hiányosnak érzett Magyarországon. Hogy a derék fordító igyekezete nem maradt teljesen hatástalan, azt jelzi, hogy 1902-ben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa jegyzéket készített a népkönyvtárak számára ajánlható művekről, és Bellamy két könyvvel is ott szerepel a jegyzékben.⁴ Érdekes, hogy az *Útmutató a népkönyvtárak szervezéséhez* című kötet a századfordulón egy olyan szerzőt ajánlott a magyar közönség figyelmébe, akit a tengerentúlon szocialistának tartottak. Habár Bellamy mindig hangsúlyozta, hogy amit ő képvisel, az nacionalizmus, és a legtisztább kereszténység.⁵

Miért lehetett érdekes egy amerikai könyv a dualizmus kori Magyarországon? A 19. század végén számos magyar politikus és közíró érdeklődött az amerikai politikai és gazdasági rendszer iránt. Bellamy könyve világosan utalt az amerikai rendszer problémáira. Okkal gyanítható, hogy a magyar közéleti szereplők keresték a választ: hogyan lehetne elkerülni az amerikaihoz hasonló társadalmi problémák bekövetkezését.

A kereszténység és kapitalizmus mélyen befolyásolta az amerikai közéletet. Hogy mennyire, azt jelzi, ahogyan az irodalom reflektált kapitalizmus és kereszténység egymáshoz való viszonyára. A 19. század végén az utópisztikus regény műfaja fénykorát élte az Egyesült Államokban. 1884 és 1900 között

csaknem kétszáz utópisztikus mű született. Edward Bellamy *Visszapillantás, 2000–1887* című regénye a 2000. esztendő Amerikáját sokkal igazságosabbnak és hatékonyabbnak látja, mint a saját korabelit. A regénybeli utópisztikus Amerika-kép magán viseli a szocializmus vonásait, amennyiben a termelőeszközök a közösségi tulajdonban vannak. Ám maga az elv,

amelyre az állam épül, a közösségi filantrópia, az emberszeretet és a szolidaritás, vagyis a keresztény szellemiségből is fakadó értékek.⁶ Vagyis Bellamy az együttműködés szellemén alapuló társadalmat hirdette a nyers verseny helyett. Furcsa módon ez a nézet találkozott a kapitalizmuskritikus újkonzervatívokéval. Utóbbiak szintén féltették az agrárrétegeket és a mezőgazdasági népességet a felfokozott kapitalizmustól. A mű optimista az amerikai fejlődéssel kapcsolatban. Nem úgy, mint egy másik könyv, Ignatius L. Donnelly *Caesar oszlopa* című munkája. Donnelly hőse kiábrándul a fegyveres harcból, és Afrikában épít föl egy keresztény elveken alapuló szociális közösséget. Végül ki kell emelni Jack London *Vaspata* című művét, amelynek egyik szereplője, Morehouse püspök, ráébredve az amerikai szegénységre, kipurkálja az elitet, és arra inti a gazdagokat, hogy ne feledjenek el gondoskodni a szegényekről. Morehouse püspök rosszul jár: elmeógyógyintézetbe zárják. London ebből azt vonja le: nincs lehetőség vallási, egyházi alapon a társadalmi rend reformálására.⁷

A három regényben közös, hogy utópiát mutatnak be, és bár felületesen ezek szocialisták, de jobban a mélyükre nézve, mindháromban egy keresztény réteg, illetve nézőpont is megjelenik. A regényekben egy-egy szereplő – Bellamy könyvében Dr. Leete, Donnellynél Weltstein, Londonnál Morehouse püspök – a keresztényi elvek jegyében hangsúlyozza a szociális együttműködést és társadalmi harmóniát. Csak London műve idealizálja a fegyveres harcot, Bellamy és Donnelly a békés fejlődést tekintik valódi forradalomnak. Donnellynél nemcsak a vallástalan, etikátlan nagytőke, hanem a szélsőbal is veszélyt jelent a társadalomra.

3 Edward BELLAMY: *Visszapillantás, 2000–1887*. ford. nélk. Rózsa Nyomda, Bp. 1892. 1.

4 GYÖRGY Aladár – DR. BERZEVICZY Albert – PORZSOLT Kálmán: *Utastítás népkönyvtárak szervezésére a népkönyvtárak számára ajánlható művek jegyzékével*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT Könyvnyomdája, Bp. 1902. 29.

5 *Spartacus Educational*. <<http://spartacus-educational.com/USAbellamy.htm>>

6 BELLAMY: *I.m.*

7 Laila METJAHIC: *Caesar's Column. A Work of Marxism and Populist Influence*. Shadows of Light. Exploring of Utopian and Dytopian Thought. <<https://blogs.baruch.cuny.edu/utopia/?p=187>> és Jack LONDON: *A vaspata*. ford. SZINNAI Tivadar, Kossuth, Bp. 2015. 584.

» » együttműködésen alapuló társadalom

Féltőn szerető –
Giovanni Paolo Pannini:
*Krisztus kiűzi az uszorásokat
a templomból* (1750)
(Wikimedia Commons)

Ha figyelembe vesszük, hogy ezeket a regényeket szinte falták a vallásos neveltetést kapott polgári olvasók, akkor azt mondhatjuk, hogy az amerikai közvélemény jó része nyitott volt a keresztény és szociális elvek összeegyeztetésére. A fenti regények és a szociográfiai irodalom, valamint az amerikai lelkipásztorok egy részének hatására különösen a középosztálybeli fiatalok és a nők hajlottak arra, hogy elmenjenek a szegénynegyedekbe, hogy önkéntes karitatív munkát vállaljanak. A katolikusok és a protestánsok között húzódtott a korszakban a fő vallási törésvonal. A katolikusok bizonyos mértékig helyzeti előnyben voltak: megtűrt vallásuként eleve érzékelték, mit jelent a kirekesztés, s náluk az egyház az egyetlen közösségfenntartó intézményként jöhetett számba. A protestánsok felekezeti, sőt egyházközösségi alapon fragmentáltak voltak, a materializmus és az individualizmus pedig jobban beférközött a soraikba. Ezért érdemes külön vizsgálni a két nagy vallási csoportot.

Keresztényszocialista katolikusok

A 19. század közepén-végén az ír és német bevándorlás révén tömegesen jelentek meg katolikusok észak-amerikai földön. A jövevények az óhazából magukkal hozták szokásaikat, hagyományaikat. Az Egyesült Államok azonban protestáns arculatú ország volt, és az angolszász-protestáns rétegek (WASP) bizalmatlansággal, sőt félelemmel tekintettek a bevándorlókra. Féltették tőlük az ország protestáns jellegét, valamint az állam és egyház szétválasztását.⁸

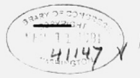
A katolikusok-kimondva, kimondatlanul másodrendű állampolgároknak számítottak, akkor is, ha persze a törvény előtti egyenlőség révén egyenlők voltak a született protestáns amerikaiakkal. Egy klubtagságnál, egyetemre jelentkezésnél vagy munkavállalásnál a katolikus vallás – akárcsak a zsidó vallás – hátrányt jelentett a klub, egyetem vagy munkáltató nézeteitől, hagyományaitól és habitusától függően. Másrészt az amerikai katolikusoknak volt egy előnyük az óvilág katolikusaihoz képest: nem kellett tekintetbe venniük a „trón és oltár” szövetségét, amelyet az 1800-as évek középső harmadában a hivatalos pápai politika képviselt. A Szent Szövetség Európájában a pápa fölszólította a híveket a legitim uralkodók tiszteletére. Csakhogy sokan éppen azért menekültek

⁸ Lásd bővebben: Paul SCHEFFER: *Érkezési oldal*. ford. BÉRCZES Tibor, Osiris, Bp. 2016.

THE NEW REFORMATION

A LAY SERMON

BY PROGNOSTIC

PUBLISHED BY THE AUTHOR
Address: New York P. O.

SOCIALISM FROM THE CHRISTIAN STANDPOINT

TEN CONFERENCES

BY

FATHER BERNARD VAUGHAN, S.J.

AUTHOR OF "THE SIN OF SOCIETY," "SOCIETY
AND THE SAVIOR," "LIFE SERMONS
FROM JOAN OF ARC," ETC., ETC.

New York
THE MACMILLAN COMPANY
1912

All rights reserved

MARXISM VERSUS SOCIALISM

By

VLADIMIR G. SIMKHOVITCH, Ph.D.

Associate Professor of Economic History
at Columbia University

NEW YORK
HENRY HOLT AND COMPANY
1913

Eszmények harca –

A kereszténység és a szocializmus közötti polémia amerikai vitairatai a 19–20. század fordulóján

Amerikába, mert nem értettek egyet a legitim uralkodókkal. Amerikai földön, egy köztársaságban és (bár nem mai értelemben vett) demokratikus rendszerben élve az íreknek, később lengyeleknek és olaszoknak nem kellett többet hallgatniuk a türelmet prédikáló püspökeikre.

XVI. Gergely pápa pontifikátusa idején (1831–1846) a börtönök megteltek itáliai hazafiakkal, és a felvilágosodás, liberalizmus, nacionalizmus és modernizmus egyaránt eretnenségnek és állandó szitok tárgyának számítottak. London és Szentpétervár olyan püspökök ki nevezését támogatta ír és lengyel alattvalói között, akiktől politikai passzivitás, megalkuvás és kollaboráció volt várható, s ebben számíthattak a *status quo*-párti pápák együttműködésére. A latin-amerikai, például a mexikói katolikus egyházi posztok gyakran a fennálló kormányok, sokszor diktatúrák kegyadományai voltak. Az Egyesült Államok területén azonban, éppen az egyház és állam szétválásából fakadóan, az olasz, ír, lengyel és mexikói katolikusok úgy érezhették, hogy mentesek ezektől a korrump állapotoktól.

A pápai állam diplomáciája úgy tekintett az amerikai kontinens országainak kormányaira, mint istentelen, királyellenes rablóbandákra, szabadkőműves alapítású országok fejére, az Egyesült Államokra pedig ráadásul még úgy is, mint egy olyan protestáns országra, amelyik a tömeges bevándorlás révén elidegeníti a katolikus tömegeket a pápától. Évtizedeken át tartott az észak-amerikai egyházban a vita az ún. „amerikanizmus” kérdése körül, ami a modern áramlatokkal szembeni pápai elutasítás része volt. A vita akörül forgott, hogy az észak-amerikai katolikusok kihez legyenek hűségesek: a pápához vagy az amerikai értékekhez. Az, hogy az amerikai katolikusok egyetértettek a Monroe-elv (populárisan fogalmazva: Amerika az amerikaiaké) jegyében a „Legkatolikusabb Király” spanyol-amerikai gyarmatainak lázadásával, vagy támogatták Lincolnt a Habsburg Miksa mexikói császársága elleni külpolitikai küzdelemben (azaz pápai és mexikói konzervatív nézőpontból az ország dekrisztianizációjának elősegítésében), csak a kezdet volt. 1870-ben az amerikai püspökök a pápai csalhatatlanság dogmája ellen szavaztak.⁹ 1898-ban az amerikai főpapság támogatta hazáját a spanyol-amerikai háborúban, egy katolikus ország ellenében. Ez volt a döntő pont: 1899-ben XIII. Leó pápa nyíltan megbélyegezte az „amerikanizmust”.

Ugyanakkor hiába a kiállás az ország hagyományai és az európai hatalmak amerikai kontinensen történő beavatkozásait elutasító Monroe-elv, vagy éppen az állam és egyház szétválás mellett, a protestánsok nagy része továbbra is ellenséges volt a katolikus egyházzal. Éppen akkor, amikor a bevándorlók között a katolikusok voltak felülreprezentáltak, és a szociális kérdés robbanással fenyegetett. S volt valami, egy szociológiai jelenség, amit az európai főpapok nem igazán értettek meg amerikai társaik helyzetével kapcsolatban: a római katolicizmus a bevándorlás következtében urbánus, sőt nagyvárosi jelenség volt az Egyesült Államokban. Az újonnan érkezett bevándorlók pedig nagyrészt az ipari munkásságban találtak megélhetést, a *frontier* 1890-es lezárulásával. Az amerikai katolikus reformmozgalmak és a munkásmozgalom részben átfedték egymást, ami egyik oldalon riválist jelentett a szocialista, marxista, anarchista nézeteknek, másik oldalon viszont táplálta a protestáns jómódú polgárság ellenszenvét.

Így az amerikai katolikus papok és reformer beállítottságú püspökeik egyik oldalon az európai püspökökkel, másik oldalon a protestáns jómódú polgárság előítéleteivel küzdöttek, és egyszerre birkóztak a hagyományos antikatólicizmussal és a pszeudovallássá emelt szociál-

⁹ John LUKACS: *Az Egyesült Államok XX. századi története*. ford. ZALA Tamás, Európa, Bp. 2002. 437.

darwinizmussal – mégpedig az ipari munkásságra támaszkodva. Fontos kiemelni, hogy bár XIII. Leó pápával rossz volt az amerikai püspökök kapcsolata, az egyházfő által kiadott *Rerum novarum* című 1891-es enciklika hatott az amerikai katolikusokra. Alapvetően azonban a gyakorlat befolyásolta a pap-ságot: mivel a bevándorlók új, ismeretlen, részben ellenséges környezetbe kerültek, természetes volt, hogy azon intézmény, azaz az egyház köré tömörülnek, amelyet mégiscsak jól ismertek az óhazából.

Szociálisan érzékeny protestánsok

Míg az amerikai katolikusok hamar szembesültek a szociális kérdéssel, pusztán azáltal, hogy a katolikus bevándorlók növelték a nyomornegyedek népét, a protestáns egyházak lassabban reagáltak az új korszak kihívásaira. Míg a katolikusok esetében az amerikanizmus/modernizmus *versus* pápai hatalom volt a megosztó kérdés, a protestáns egyházakban a szociáldarwinizmushoz és a társadalmi rendhez való viszony jelentette a fő törésvonalat. Úgy is fogalmazhatunk: míg a katolikusok kifelé védekeztek, a protestánsok önkeblükön belül vívták harcukat. Sok amerikai vezető lelkipásztor nem látott ellentétet a szociáldarwinizmus és a vallásosság között. Sokat elmond a materialista gondolkodás terjedéséről a századvégen, hogy William Graham Sumner szociológus, a létért folytatott kíméletlen harc elvén alapuló szociáldarwinizmus amerikai terjesztője, eredetileg epizkopális (anglikán) lelkipásztor volt.¹⁰

Az 1870-es évektől mind többen emelték föl szavukat amiatt, hogy a protestáns egyházak nem tudtak mit kezdeni a szociális kérdéssel. Sokakat bosszantott, hogy a protestáns lelkipásztorok a gazdasági rend elfogadására, a szegénységbe való beletörődésre ösztönözték a híveket, miközben arról olvashattak az újságok társadalmi rovatában, hogy Jay Gould vasútkirály felesége félmillió dollárt érő gyöngysort visel, s amerikai milliomosok terelgetik lányaikát európai arisztokraták karjaiba (így lett Anna Gould de Castellone grófné, Consuelo Vanderbilt Marlborough hercegné, Gladys Vanderbilt pedig gróf Széchenyi Lászlóné).¹¹ Bár az amerikai milliomosok nagy része jótékonykodott, és ebben a vallási érzés volt a fő ösztönző, az egyéni filantrópia nem tudott lépést tartani a társadalom elszegényedésével.

Az 1879-ben megalakult Social Gospel (társadalmi evangélium) mozgalom azonban elvetette a szociáldarwinizmust és a szélsőséges individualizmust, helyette aktív szociális szolgálatot hirdetett. Két név fémjelezte a mozgalmat. Walter Rauschenbusch baptista lelkipásztor tudatosan a legszegényebekre fókuszált, és karitatív tevékenységet végzett New York egyik negyedében, mégpedig az igencsak beszélő nevű Hell's Kitchen (pokol konyhája) városrészben. Piszok, betegségek, kirívó bűnözési ráta – ez várt az ide érkező bevándorlókra. Rauschenbusch a szegénységet teljes egészében az igazságtalan gazdasági rend termékének tartotta, és nem az egyéneket okolta helyzetükkért, szemben a legtöbb protestáns vezető személyiséggel. Washington Gladden kongregacionalista lelkipásztor még továbbment, és a korlátok nélküli szabad versenyt „társadalom- és keresztényellenesnek” bélyegezte. Kora üzletembereit személyesen is bírálta: John D. Rockefeller vagyonát „becstelen pénznek” nevezte, és szinte forradalmi módon hangsúlyozta, hogy a vallásilag inspirált egyéni filantrópia messze nem elegendő, intézményes szociálpolitika szükséges – nemcsak az egyházaktól, hanem a kormányzat részéről is.¹²

A Social Gospel mozgalom aktív kereszténységet hirdetett, és ösztönözte a segítségnyújtást a nagyvárosi elmagányosodott emberek, gyermekek, munkanélküliek, hajléktalanok részére. Jane Addams honosította meg angol mintára

Amerikai keresztényszocialista jelvény száz évvel ezelőtt

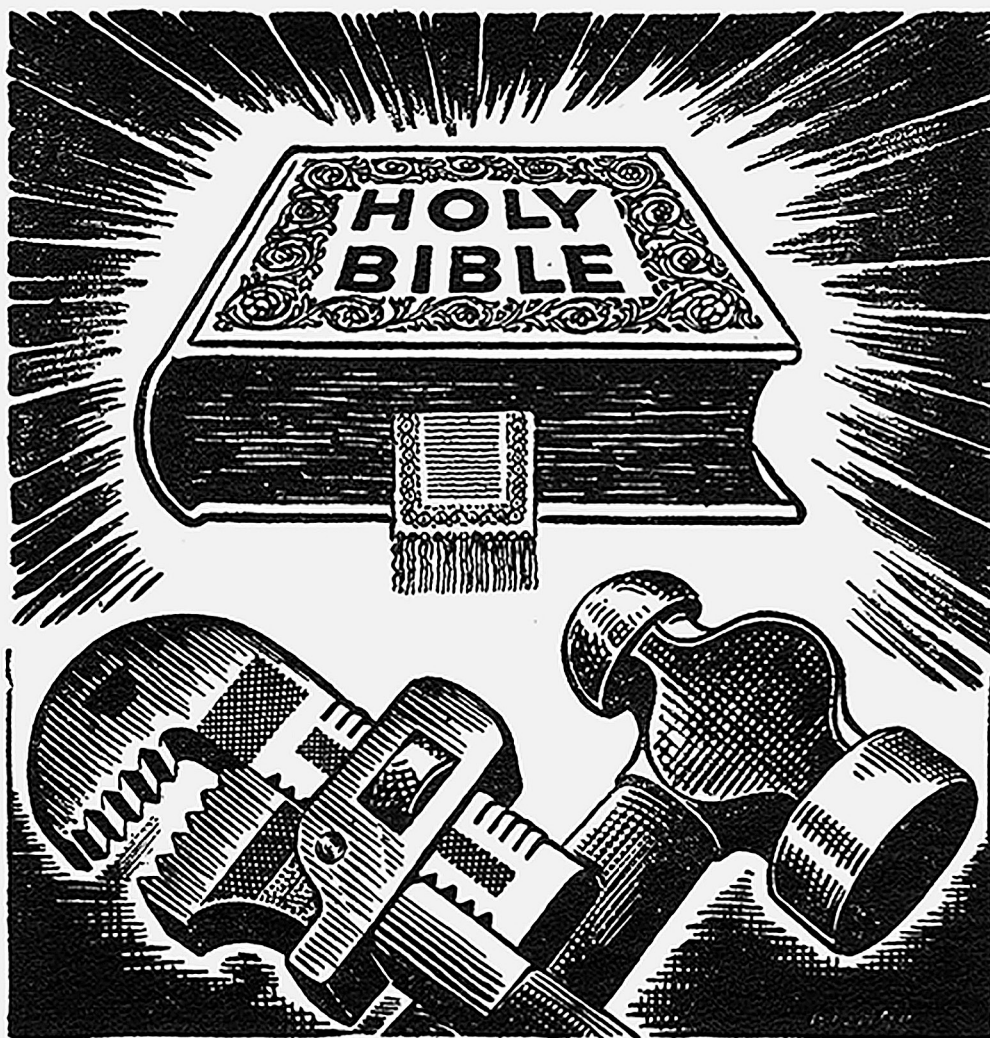
a szabadverseny
kereszténység-
ellenesség

10 Charles SELLERS – Henry MAY – Neil R. McMILLEN: *Az Egyesült Államok története*. ford. HAHNER Péter, Talentum Kft, Bp. 1999. 231. Lásd bővebben: William Graham SUMNER: *American Social Association*, <<https://www.asanet.org/about/governance-and-leadership/council/presidents/william-g-sumner>>.

11 Joseph R. COLIN: *The American past: A survey of American history*. Harvard Brace Jovanovich Publishers, 1987. 494–498.

12 Uo. 490.

LABOR & RELIGION

Imádkozz és dolgozz –

A Social Gospel értékeinek ábrázolása május 1. alkalmából (Institut of Religion and Democracy)

a *settlement* mozgalmat, amelynek keretében olyan közösségi házakat alapítottak, amelyek egyszerre biztosítottak szociális, oktatási, egészségügyi szolgáltatást a rászorulóknak, továbbá fenntartottak könyvtárat, mozit, óvodát, illetve nagy előadótermeket, amelyek igény szerint alkalmasak voltak színelőadásra,

koncertekre, multságokra, gyűlésekre és előadásokra.¹³ Az első ilyen szociális központ, a Hull-House 1889-ben alakult meg Chicagóban, egy olyan városban, amelyik igencsak hírhedt volt a sztrájkokról, Jack London pedig egyenesen „Amerika viharsarkának” nevezte. 1900-ig közel száz szociális központ alakult meg Egyesült Államok-szerte, csak Chicagóban 35 ilyen intézmény létezett.¹⁴

Az intézmény igen népszerű lett Amerika-szerte. Idővel a mozgalom eljutott Oroszországba és Magyarországra is, utóbbi területen azonban nem a nagyvárosi, hanem a falusi lakossággal való törődést szolgálta. A szegedi egyetemi diákok által alapított Bethlen Gábor Kör (későbbi nevén Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma) 1929-ben megszervezte az agrársettlement mozgalmat az alföldi tanyavilágban.¹⁵ Bár szokás mondani, hogy Magyarországot és az Egyesült Államokat egy óceán választotta el egymástól, mégis, a keresztényszociális elvek jegyében az amerikai minta hatott – noha valóban kismértékben – a magyar közéletre.

A keresztényszociális mozgalmak ösztönözték a női választójogot, a gyermekmunka eltörlését és az antialkoholizmust. Utóbbi összefüggött azzal, hogy megóvják a nőket és gyermekeket a családon belüli erőszaktól. Frances Willard mélyen hívő választójogi és antialkoholista aktivista összekötötte a keresztényszocializmust a populista mozgalommal és az Antialkoholista Párttal.¹⁶ A keresztényszociális irányzat becsatornázódott a 20. század eleji ún. „progresszívista” mozgalomba is, amivel azonban elvesztette önálló arculatát. Ám hatása bűvópatakszerűen kimutatható Martin Luther King mozgalmában, vagy éppen a ma is létező vallásos karitatív civil mozgalmakban.

összekötötték
a keresztényszocializmust
a populizmussal

POLITIKAI KUDARC – MOZGALMI ELŐNY

Az Egyesült Államokban nem alakult nagy keresztényszociális vagy kereszténydemokrata párt, dacára az ország lakossága vallásosságának. Ehhez a kétpártrendszer túlzottan beágyazott volt. Igaz, az 1891-ben alakult Populista Pártban a keresztényszociális elvek megjelentek, ami már csak azért sem csoda, mert a párt sok vezetője gyakorló lelképásztor volt, és akadtak összekötő személyiségek (Bellamy, Willard) a két mozgalom között.

Önálló keresztényszociális pártról azonban nem beszélhetünk, még politikai értelemben vett mozgalomról is alig. Nem voltak olyan nagyformátumú személyiségek, mint Magyarországon Giesswein Sándor és Prohászka Ottokár, vagy német földön Wilhelm Emmanuel von Ketteler mainzi püspök. Az amerikai keresztényszociálisok inkább a társadalmi napi aprómunkára összpontosítottak, mintsem az elméletre vagy a nagypolitikára. Az amerikai keresztényszociális eszme a civil mozgalmak hálózatában létezett; ám a mai napig amerikaiak százazrei tartják életben önkéntes munkájukkal, adományukkal ezt a civil hálózatot. A Social Gospel, a Krisztus Testvériség, a settlement mozgalom, az amerikai cserkészlet, számos klub, valamint gyülekezetek ezrei együttesen képviselik ezt a hagyományt.

S érdemes meggondolni: vajon nem éppen azért lehetett-e sikeres az amerikai szociálisan érzékeny politizáló kereszténység, mert megmaradt az önkéntes részvételre épülő civil mozgalmak szintjén? A politikai professzionalizmus olykor képes kiüresíteni egy eszmét – az önkéntes részvétel *ethosza* viszont életben tartja. ■

13 *Origins of the Settlement House Movement*. Social Welfare History Project. <<https://socialwelfare.library.vcu.edu/settlement-houses/origins-of-the-settlement-house-movement/>>

14 Jane Addam Hull-House Museum. <<https://www.hullhousemuseum.org/about-jane-addams>>

15 Vö. BUDAY György: Az agrársettlement mozgalom útja. *Nyugat*. 1933/1. és PAPP István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Jaffa, Bp. 2012. 97–98.

16 Frances E. WILLARD. *National Women's Hall of Fame*. <<https://www.womenofthehall.org/inductee/frances-e-willard/>>